

MONOGRAFIA K 250. VÝROČIU I. KANTA

V. F. ASMUS, *Immanuel Kant*, Nauka, Moskva 1973, 532 s.

V tomto roku si celý svet pripomína 250. výročie narodenia jedného z veľkých géniov svetovej kultúry — I. Kanta. Patril medzi osobnosti, ktorého idey ďaleko prekročili rámec epochy, v ktorej tvoril. Jeho vedecká a filozofická tvorba mala veľký vplyv aj na vývin svetového filozofického myslenia.

O Kantovi sa už napísalo množstvo analytických aj syntetických prác. V marxistickej filozofii to však boli prevažne analytické práce, ktoré sa zaoberali len niektorými aspektmi alebo časťami jeho filozofického systému. Práca sovietskeho filozofa prof. V. I. A s m u s a *Immanuel Kant* je serióznym pokusom o syntetický pohľad na celú Kantovu filozofickú a vedeckú tvorbu.

Práca je rozdelená na sedem častí.

V prvej časti *Všeobecná charakteristika Kantovej filozofie. Základné diela* autor v zhustenej forme skúma všetky dôležité etapy a diela vo vývine Kantovej vedeckej a filozofickej tvorby od raného dokritického obdobia až po najplodnejšie kritické obdobie. Prof. Asmus vychádza z vtedajšej situácie vo vedeckom myslení, ktorá bola na jednej strane charakterizovaná teóriami subjektívneho idealizmu a na druhej strane metafyzickým materializmom: „Metafyzický materializmus nedokázal vyjasniť, akú úlohu v procese vyvíjajúceho a prehlbujúceho sa poznania hrá materiálna činnosť poznávajúceho subjektu“ (s. 3), subjektívny idealizmus zasa popieral akúkoľvek objektívnu existenciu materiálneho sveta, čo bolo v rozpore s výsledkami prírodných teórií. Kant je prvým filozofom, ktorý sa snaží zládiť oba smery určitým spôsobom. „Snaží sa vyjasniť to, čo je v poznaní pod-

mienené činnosťou samého vedomia“ (s. 4), a akým spôsobom človek poznáva vonkajší, od jeho vedomia nezávislý svet.

V prácach dokritického obdobia v značnej miere využíval úspechy prírodných vied. Bol filozofom, ktorý ovládal astronómiu, geológiu, fyzikálnu geografiu, fyziku a antropológiu. „Teoretickým základom Kantových naturfilozofických prác boli mechanické princípy Newtonovej fyziky“ (s. 12). Avšak jeho filozofická tvorba dokritického obdobia bola pod vplyvom Leibnizovho racionalizmu a najmä racionalizmu wolfovskej školy. Už v tomto období vystupuje Kant proti stotožňovaniu základov bytia a základov poznania. Podľa Kanta „to, z čoho poznávame bytie vecí, musí sa vždy odlišovať od samého bytia tejto veci“ (s. 21), pričom už v dokritickom období začína zdôrazňovať nepoznatelnosť reálnych vecí a snaží sa zdôvodniť agnosticizmus.

V ďalšom období svojej vedeckej tvorby, ktoré sa nazýva *kritické*, je už Kant presvedčený, že „rozpracovaniu teoretickej filozofie, morálky, estetiky a naturfilozofie musí predchádzať kritický výskum poznávateľných schopností (subjektu), o ktoré sa tieto časti filozofie opierajú“ (s. 26). Čo však Kant chápe pod kritickým výskumom? 1. Presné vyjasnenie poznávateľnej schopnosti; 2. skúmanie hraníc, ktoré už rozum nemôže ani teoreticky ani prakticky prekročiť. Tak sa na prvé miesto dostáva teória poznania ako základná filozofická disciplína. Základným Kantovým dielom tohto obdobia je jeho *Kritika čistého rozumu*, kde sa usiluje dokázať, „ako možno pochopiť pravdivú podstatu týchto vied len na základe idealistického učenia o priesto-

re a čase a o predmetoch empirického poznania" (s. 29). Kant prichádza k záveru, že veci osebe sú nepoznateľné. Poznateľné sú len javy nášho zmyslového názoru. V časti *Transcendentálna estetika* vypracoval teóriu apriórnosti priestoru a času, ktoré sú čistými formami zmyslového názoru a ich prostredníctvom sa nám javia veci osebe.

Asmus ďalej rozoberá práce *Transcendentálna analytika* a *Transcendentálna dialektika*. Prvá odpovedá na otázku, ako je možná prírodoveda na základe gnozeologických podmienok možnosti empirie a vedeckého poznania, ktorý *Transcendentálna dialektika* je zameraná na skúmanie „rozumu“, kde sa autor zamerával predovšetkým na problém protirečenia a ich úlohu v poznaní. Ako správne zdôrazňuje prof. Asmus, Kant „nechcel vidieť v antinómiách rozumu vyjadrenie skutočných protirečení v bytí“ (s. 57), a preto tieto protirečenia interpretuje ako imaginárne. *Transcendentálna dialektika* má nakoniec slúžiť potvrdeniu agnosticizmu a metafyziky.

V tejto časti autor ďalej analyzuje Kantovu kritiku praktického rozumu, v ktorej Kant skúma všeobecný mravný zákon. Podľa prof. Asmusa „formalizmus a idealizmus Kantovej etiky má asketický charakter a je nepriateľský zmyslovej podstate človeka“ (s. 67). Avšak aj napriek tomuto formalizmu preniká do jeho učenia o morálke úsilie pozitívne riešiť mravné pôsobenie, a to v idei osobnosti ako samocieli. „Všetko na svete má význam len ako prostriedok, len človek je podľa Kanta cieľom seba samého“ (s. 69).

Ďalej autor v krátkosti rozoberá *Kritiku súdnosti*. Kant v nej vychádza z predpokladu, že „hoci existencia slobodnej príčinnosti v prírode sa nemôže dokázať, neexistuje nijaké protirečenie v myslení, že nadzmyslové môže určovať pôsobenie subjektu“ (s. 74). Táto Kantova práca je zameraná na skúmanie estetickej a teleologickej schopnosti myslenia. „Subjektívnej a formalistickej teórii krásna zodpovedá v Kantovej estetike aj subjektívna a for-

malistická teória tvorby“ (s. 17). Aj táto jeho práca, podobne ako dve predchádzajúce, je poznamenaná negatívnou dialektikou. Kant sa nedostal ďalej ako tam, že považuje dialektické protirečenie za imaginárne a nie reálne protirečenie.

Osobitnú kapitolu venuje autor sociálno-politickým názorom I. Kanta, učeniu o štáte a práve i filozofii dejín. Dokazuje, že vplyv Kantovej filozofie nebol vždy a všade rovnaký. „Protirečenia v Kantovom filozofickom a vedeckom svetonázore objasňujú rôzny, ba aj protikladný vplyv Kantovho učenia, v závislosti od toho, aké prvky jeho učenia — progresívne alebo reakčné — si osvojovali, rozpracúvali a zdôrazňovali jeho nasledovníci vo vede a filozofii“ (s. 105).

Ďalšie časti Asmusovej práce sú zamerané na podrobnejší rozbor a analýzu niektorých základných častí Kantovej filozofie.

Druhá časť práce je venovaná Kantovej *Kozmológii* a *kozmogónii*. Kant odvolávajú sa len na fyzikálne vlastnosti hmoty a na zákony mechaniky, objasňuje, ako vznikla naša slnečná sústava z prvotných elementárnych čiastočiek. V tomto smere je známy Kantov výrok: „Dajte mi hmotu a ja Vám z nej skonštruujem celý vesmír.“ Kant sa však neobmedzil iba na skúmanie jedného slnečného systému, ale usiloval sa objasniť a pochopiť jeho miesto vo vesmíre ako celku. Urobil krok dopredu oproti Newtonovi v tom, že rozšíril oblasť prírodovedného výskumu aj na problémy *pôvodu* a *vývinu* sveta. Tieto tendencie však nedotiahol do konca. Je jasné, že jeho hypotézy boli ohraničené dobovým vývinom jednotlivých vied, ale aj tak, ako ukazuje Asmus, „Kantove hypotézy boli neobyčajne hodnotné svojím prístupom ku skúmaniu prírody, a to predovšetkým tým, že sa v nich vyzdvihovala idea vývinu“ (s. 129).

V tretej časti autor analyzuje problém Kantovej metafyziky, ktorej základ tvoria podľa Kanta len všeobecné pojmy. „Historické neúspechy metafyziky, logické proti-

rečenia systémov, ich rozpad, v základoch podkopali autoritu metafyziky" (s. 137). Podľa Kanta to viedlo k zrodu skepticizmu. Kant ostro kritizoval metafyziku a na prvý pohľad by sa zdalo, že je jej nepriateľom. Ale „ostrie kantovskej kritiky nie je zamierené proti metafyzike všeobecne, ani proti každej metafyzike, ale len proti metafyzike, ktorá má faktické miesto: proti predchádzajúcej dokantovskej metafyzike" (s. 138). Preto Kantova kritika metafyziky je metodologickou kritikou, kritikou jej dogmatických prístupov. V dogmatizme vidí Kant jedinu príčinu historických neúspechov metafyziky a všetkých protirečení, do ktorých sa rozum zamotáva, ak postupujem touto metódou. Z toho vyplýva, že Kantov skepticizmus vzhľadom na metafyziku nie je principiálny, ale len kritický. Podľa neho metafyzika nielenže je možná, ale je jediným a najdôležitejším problémom celej filozofie. A tak celá Kantova kritická alebo transcendentálna filozofia nie je nič iné podľa neho samého ako „kritická propedeutika k metafyzike a samým systémom kritickej metafyziky" (s. 140). Z toho vyplýva, že Kant zachováva ideu vedeckej metafyziky.

V časti *Transcendentálny idealizmus a transcendentálna metóda* skúma autor problematiku Kantovho apriórneho poznania. Vytýčenie tejto úlohy a spôsob, ako ju Kant rieši, definujú jeho idealizmus ako zvláštny druh idealizmu, bezprecedentný v dejinách filozofie. Kant ho nazýva transcendentálnym a nestavia ho len do protikladu „dogmatickému" idealizmu J. Berkeleyho, ale aj „dogmatickému" idealizmu Platóna. Autor porovnáva Kantove riešenia s riešeniami Leibnizovými, Humeovými, Descartovými, Hobbesovými atď. Podrobne rozoberá problémy, ktoré sú nastolené v *Transcendentálnej estetike*, v *Transcendentálnej analytike* a v *Transcendentálnej dialektike*. Sú to problémy nevyhnutnosti a všeobecnosti, apriórneho a empirického, analytických a syntetických súdov, formy a obsahu, substancie a príčiny, problémy

súvisiace s transcendentálnosťou priestoru a času, problém subjektívneho a objektívneho, totožnosti a rozdielu, ako aj problém kategórií všeobecna. Ďalej autor analyzuje Kantov pojem zmeny, vzťahu súhlasnosti a protirečenia, vnútorného a vonkajšieho. Táto analýza mu umožnila objaviť niektoré črty dialektických konštrukcií v Kantovej filozofii. Kant rozpracoval mnohé pojmy, ktoré tradičná logika nepoznala a ktoré predstavovali zárodok dialektickej logiky. Tak napr. názor na poznanie ako syntézu viedol Kanta ku konštatovaniu existencie tried vo všetkých transcendentných formách poznania. Tu sa objavila dôležitá idea, „v súlade s ktorou tretí moment kategoriálnej syntézy sa zakladá na odvodení podmieneného z podmienky, ktorá je mu protikladná" (s. 228). Transcendentálna logika vniesla obmedzenia aj do problému použitia princípov totožnosti a protirečenia. Kant správne poukázal na dialektickú podstatu zmeny ako zjednotenie protirečivých a protikladných určení v bytí jednej a tej istej veci. V analýze vzťahov vnútorného a vonkajšieho Kant ruší absolútnu polaritu týchto kategórií.

Všetky tieto Kantove predstavy pripravovali vývin dialektiky v nemeckom klasickom idealizme. Hoci Kant rozvinul v *Transcendentálnej logike* rad téz, ktoré boli v podstate dialektické, zúžil ich teoretický význam a pole ich použitia. Tak tiež treba jednoznačne konštatovať, že Kantova dialektika je v podstate subjektívna, pretože „reálna protikladnosť, protirečivá podstata zmeny, jednota »vnútorného« a »vonkajšieho« a vzájomného pôsobenia atď. nie sú vzťahy samého objektívne existujúceho bytia, ale len jeho »javy« v empirii, ktorá je pre nás možná" (s. 230).

Najinteresantnejšou sa nám javí piata kapitola, ktorá je venovaná problematike dialektiky a antinómiám. Prof. Asmus v nej dokazuje, že „v Kantovej filozofii dostáva pojem dialektiky taký význam, aký nemal u žiadneho z jeho predchodcov v novovekej európskej filozofii" (s. 231).

Korene úpadku dialektickej tradície vidí autor v samých podmienkach vývinu európskej kultúry. Metafyzika sa však mohla presadiť len dočasne. Potom si znova prebýja cestu dialektika, ktorá je zdrojom filozofie, teoretického filozofického myslenia. U Kanta treba obdivovať jeho smerovanie k dialektike. V každej z jeho »kritík« „vystupuje dialektika ako zvláštna a pritom dôležitá časť, ktorá zakončuje každý jeho výskum“ (s. 237). Aby sa však dialektika mohla stať „samostatným a špeciálnym predmetom filozofického výskumu, bolo nevyhnutne potrebné jasné chápanie dialektickej podstaty rozumu“ (s. 239). Tejto problematike venuje autor u Kanta značnú pozornosť. Skúma hlavný problém kantovskej kritiky, problém o možnosti apriórnych poznatkov v metafyzike, vzájomný vzťah umu a rozumu, problematiku antinomickosti rozumu, kde sa autor zameriaval predovšetkým na Kantovo objavenie dialektickej podstaty rozumu. „Odhalenie dialektickej podstaty rozumu je jeden z najvýznamnejších momentov vo svojich dôsledkoch v dejinách novovekej filozofie“ (s. 257). Kantovo učenie o antinómii rozumu znova vyzdvihlo do popredia problém protirečenia tak v ontologickom, ako aj v logickom aspekte. Protirečenie znova získava význam fundamentálneho faktu poznania.

Prí výskume protirečení venuje autor pozornosť aj problému matematických antinómií. Ukazuje, že „ak Kant vo svojom učení o antinómiiach s novou energiou vyzdvihol dialektický problém protirečenia a vďaka tomu sa stal pionierom celej najnovšej dialektiky, tak jeho spôsob výkladu a dôkazu antinómií a navyše spôsob ich rozriešenia a objasnenia nemôžeme v žiadnom prípade považovať za vyhovujúci a zodpovedajúci podstate a normám dialektického myslenia“ (s. 276). Je to veľký paradox, ale ani jedna časť

jeho učenia nebola taká tvorivá v dejinách filozofie a súčasne neobsahovala toľko principiálnych nedostatkov týkajúcich sa problematiky dialektiky ako teória o antinómiiach. Z rozboru Kantových prác je však jasné, že antinomickosti všeobecných téz a tvrdení ani nevenoval osobitnú pozornosť. Zaujímalo ho iný problém — „ako odstrániť protirečenie tam, kde hrozilo narušenie súladu vedy a viery“ (s. 317).

Posledné dve časti práce sú venované analýze problémov Kantovej etiky a estetiky. Autor v nich skúma Kantovo ponímanie slobody, vzťah slobody a kauzality, pojem mravnosti a jej vzťah k právu. V kapitole venovanej estetike sa zaoberá kantovskou charakteristikou súdov vkusu, rozoberá analýzu krásneho, analýzu čistej krásy, dynamickej krásy, problém dedukcie estetických súdov a Kantovu teóriu umenia. Sem patrí učenie o umeleckej činnosti, teória o estetických ideách, ako aj Kantova klasifikácia umení.

Ako sme uviedli na začiatku našej recenzie, autor sa pokúsil o vydarený, fundovaný a na vysokej teoretickej úrovni postavený syntetický pohľad na všetky podstatné aspekty Kantovej filozofie. Aj keď prof. Asmus jednoznačne dokázal, že Kant patril medzi originálnych a tvorivých mysliteľov stojacich na pôde originálneho a neopakovateľného subjektívneho idealizmu, na druhej strane vyzdvihol a marxisticky zhodnotil nové a pozitívne, čo Kantova filozofická tvorba priniesla.

Práca prof. Asmusa je cenným a originálnym príspevkom marxistickej filozofie k 250. výročiu I. Kanta. Jej syntetický charakter umožňuje čitateľovi v podstate a z dialektickomaterialistického hľadiska oboznámiť sa s celou rozsiahlou Kantovou tvorbou, ktorá právom patrí medzi veľké hodnoty celej svetovej kultúry.

Ján Dubníčka